

Правові підходи до визначення віртуальних активів у міжнародному праві та національній правовій доктрині

*Мохнєв Сергій Сергійович*¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.06.2025	Право	УДК 40.134:004.738.5 (477+100)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.16562901>

Анотація. У статті здійснено порівняльно-правовий аналіз підходів до визначення поняття «віртуальні активи» у міжнародному, європейському та національному праві та правовій доктрині. Розглянуто дефініції, сформульовані Групою з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів (Financial Action Task Force, FATF), Європейським Союзом в межах Регламенту про ринки криптоактивів (Markets in Crypto Assets Regulation, MiCA) та окремими його державами-членами, а також правові моделі інших держав, зокрема Великої Британії, США, Японії та Об'єднаних Арабських Еміратів, а саме Емірату Дубай. Особливу увагу приділено термінологічній базі українського законодавства і правової доктрини, де виявлено фрагментарність підходів і відсутність єдиної, уніфікованої дефініції, що ускладнює ефективне правозастосування. У статті показано поступову еволюцію нормативних і доктринальних підходів, що засвідчує потребу у гнучкій класифікаційній моделі, адаптованій до особливостей національної правової системи. У контексті глобалізації цифрової економіки та динамічного розвитку фінансових технологій, в тому числі за рахунок впровадження технології блокчейн, обґрунтовано необхідність вироблення узгодженого універсального підходу до визначення віртуальних активів. У статті запропоновано авторське визначення віртуального активу як цифрових об'єктів, які мають економічну цінність, функціонують у цифровому середовищі, можуть бути об'єктом правовідносин та потребують спеціального правового режиму через їх комплексну природу, високу оборотоздатність, відсутність єдиного емітента та потенційну загрозу публічним інтересам. Запропоновані висновки можуть слугувати теоретичною та практичною основою для вдосконалення національного законодавства України у сфері цифрових активів, сприяти формуванню ефективної регуляторної політики, а також інтеграції у глобальні правові стандарти.

Ключові слова: цифрове середовище, регуляторна модель, правовий режим, криптоактиви, правова дефініція, віртуальні активи.

Legal approaches to the definition of virtual assets in international law and national legal doctrine

¹ аспірант кафедри фінансового права, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01033, Україна, <https://orcid.org/0009-0007-7916-9755>

Abstract. The article provides a comparative legal analysis of approaches to defining the concept of "virtual assets" in international, European, and national law, as well as in legal doctrine. It examines definitions formulated by the Financial Action Task Force (FATF), the European Union within the Markets in Crypto Assets Regulation (MiCA), and individual EU member states, as well as legal models from other jurisdictions, including the United Kingdom, the United States, Japan, and the United Arab Emirates, specifically the Emirate of Dubai. Special attention is devoted to the terminology used in Ukrainian legislation and legal doctrine, where fragmented approaches and the absence of a unified, standardized definition hinder effective application of law. The article demonstrates the gradual evolution of regulatory and doctrinal approaches, highlighting the need for a flexible classification model tailored to the specifics of the national legal system. In the context of the globalization of the digital economy and the dynamic development of financial technologies, including due to the implementation of blockchain technology, the necessity of developing a coherent and universal approach to defining virtual assets is substantiated. The author proposes an original definition of a virtual asset as a digital object possessing economic value, operating within a digital environment, capable of being the subject of legal relations, and requiring a special legal regime due to its complex nature, high liquidity, absence of a single issuer, and potential threat to public interests. The conclusions presented may serve as both a theoretical and practical basis for improving Ukraine's national legislation in the field of digital assets, fostering the development of effective regulatory policy, and facilitating integration into global legal standards.

Keywords: digital environment, regulatory model, legal framework, crypto-assets, legal definition, virtual assets

Вступ

На сучасному етапі розвитку цифрової економіки дедалі частіше з'являються нові форми нематеріальних активів, що існують виключно у цифровому середовищі. Однією з таких категорій є віртуальні активи – об'єкти, що можуть виступати засобом обміну, збереження вартості або інвестування, рідше – мірою вартості але, найчастіше, не мають фіатного забезпечення чи централізованого емітента. Їх технічна природа вивчена досить ґрунтовно. Водночас у правовій площині питання визначення віртуальних активів, їх юридичного статусу та регуляторної класифікації залишається відкритим.

Відсутність єдиного підходу до дефініції поняття «віртуальний актив» є характерною як для активів міжнародного права, так і для національної нормативної бази. Різні держави і міжнародні організації пропонують власні підходи до регулювання цифрових активів, що спричиняє термінологічну невизначеність і фрагментацію правозастосовної практики. Це, у свою чергу, ускладнює формування цілісної регуляторної моделі на глобальному рівні.

У зв'язку з цим виникає необхідність у системному дослідженні існуючих дефініцій поняття «віртуальний актив» у міжнародному праві та національній доктрині, що дозволить обґрунтувати доцільність вироблення узгодженого, універсального підходу до визначення цієї категорії.

Попри численні наукові розвідки, зокрема роботи таких авторів, як А. Іванський, А. Кудь, В. Логойда, Р. Майданик, А. Овчаренко, М. Рехлицький, питання про змістовне наповнення терміна «віртуальний актив» залишається відкритим. Аналіз національних і зарубіжних джерел свідчить про відсутність єдності не лише в доктринальному, а й у нормативно-правовому підході. При цьому міжнародні організації, зокрема Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів (далі – FATF), Європейський Союз (у межах Регламенту ЄС про регулювання ринків криптоактивів), а також регулятори окремих країн (Сполучені Штати Америки, Велика Британія, Японія, Об'єднані Арабські Емірати) пропонують власні класифікаційні та дефініційні підходи. Український законодавець, хоча й зробив певні кроки (зокрема у проектах законів і

підзаконних актах), наразі не сформував усталеної дефініції, яка б відповідала публічно-правовим викликам цифрової епохи.

Метою даної статті є здійснення порівняльного аналізу термінологічних підходів до визначення поняття «віртуальні активи» у міжнародному, європейському та національному праві з подальшим формулюванням авторського визначення, яке могло б бути інтегроване у вітчизняне законодавство.

Завдання статті: дослідити дефініції віртуальних активів у рекомендаціях FATF та нормативних актах ЄС; проаналізувати правові підходи поза межами ЄС (США, Велика Британія, Японія, Об'єднані Арабські Емірати); оцінити стан термінологічної бази в українському законодавстві та доктрині; обґрунтувати власну дефініцію з урахуванням публічних інтересів та ризик-орієнтованого підходу.

Результати

Одним із найвпливовіших джерел, що визначає підходи до регулювання віртуальних активів на глобальному рівні, є рекомендації FATF (Financial Action Task Force), яка є міжурядовою організацією з формування глобальних стандартів боротьби з відмиванням доходів. У 2019 році FATF вперше запропонувала офіційне визначення терміна «virtual assets»: це цифрове представлення вартості, якою можна торгувати або передавати в цифровому вигляді, а також використовувати для платежів або інвестицій. Віртуальні активи не включають цифрові представлення фіатних валют, цінних паперів та інших фінансових активів, які вже охоплені іншими положеннями рекомендацій FATF [1, с. 57]. Таким чином, підхід FATF демонструє ризик-орієнтовану логіку, згідно з якою визначення віртуальних активів не зводиться до вузької технічної або фінансової категорії, а охоплює ширший спектр об'єктів, які становлять потенційну загрозу фінансовій стабільності або використовуються для незаконних дій.

Міжнародні стандарти, сформульовані FATF, стали орієнтиром для законодавчої та регуляторної діяльності в різних країнах. Зокрема, значну увагу до формулювання визначення «віртуальних активів» приділили країни Європейського Союзу (далі – ЄС), які у своєму регулюванні спираються як на рекомендації FATF, так і на власну правову традицію. Саме тому наступним етапом аналізу є розгляд підходів, сформованих у межах правового простору ЄС.

На рівні країн-членів ЄС підходи до визначення терміна «віртуальні активи» є різноманітними та значною мірою формувалися ще до прийняття Регламенту ЄС про регулювання ринків криптоактивів (далі – Регламент MiCA), який уперше запропонував уніфіковану європейську дефініцію. Початкове нормативне закріплення дефініції поняття «віртуальні активи» на рівні Європейського Союзу було здійснено в рамках Директиви (ЄС) 2018/843 Європейського Парламенту та Ради від 30 травня 2018 року, якою було внесено зміни до Директиви (ЄС) 2015/849 щодо протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму. У статті 3(18) згаданої Директиви наведено визначення терміну «віртуальні валюти», яке фактично стало основою для подальшого розуміння віртуальних активів у правовій системі ЄС. Відповідно до нього, віртуальна валюта розуміється як «цифрове представлення вартості, яке не випускається та не гарантується центральним банком або органом публічної влади, не обов'язково прив'язане до законно встановленої валюти та не має юридичного статусу валюти або грошей, але приймається фізичними або юридичними особами як засіб обміну та може передаватися, зберігатися й обмінюватися в електронному вигляді» [2]. Таким чином, на ранньому етапі становлення регуляторної політики ЄС термін «віртуальні активи» у практиці часто ототожнювався з «віртуальними валютами». Лише згодом, із прийняттям Регламенту MiCA, поняття було розширене й уточнене, охопивши ширший спектр цифрових активів.

У подальшому аналізі доцільно зосередитись на окремих державах ЄС, які демонструють різні вектори розвитку регуляторної політики у сфері віртуальних активів.

Німеччина є однією з небагатьох країн, яка нормативно закріпила визначення криптоактивів (KryptoWerte) у банківському законодавстві. У редакції Закону Німеччини «Про банківську діяльність» (KWG) від 1 липня 1985 року використовується термін «криптографічні інструменти» (Kryptographische Instrumente), під якими розуміються «цифрові представлення вартості, які не емітуються або не гарантуються центральним банком чи органом публічної влади, не мають правового статусу валюти або грошей, але приймаються фізичними або юридичними особами як засіб обміну або інвестування, та можуть передаватися, зберігатися і використовуватися в торгівлі в електронній формі». Водночас сам закон чітко виключає із цієї категорії криптоактиви у значенні статті 3(1)(5) Регламенту (ЄС) 2023/1114 (MiCA) (§ 1 абз. 11 п. 5) [3]. Це означає, що в Німеччині регулювання криптоактивів здійснюється не на основі власного визначення, а шляхом прямого відсилання до європейського права. Такий підхід демонструє повну інтеграцію національного фінансового регулювання до загальноєвропейської нормативної системи у сфері криптоактивів.

Республіка Мальта демонструє один із найпрогресивніших підходів до регулювання цифрових активів. Тут віртуальні активи розглядаються як такі, що можуть виконувати функції грошей – слугувати засобом обміну, одиницею обліку та засобом збереження вартості. На нормативному рівні використовується термін «віртуальні фінансові активи», під яким маються на увазі цифрові активи, що не є електронними грошима, фінансовими інструментами або віртуальними токенами, але функціонують на основі технології розподіленого реєстру або тісно пов'язані з нею [4].

У Польщі визначення терміна «віртуальна валюта» закріплено в Законі Польщі «Про протидію відмиванню грошей та фінансуванню тероризму» від 1 березня 2018 року. У п. 26 ст. 2 надано технічне, але доволі розмите визначення цього терміна як «цифровий образ цінностей, за винятком певних категорій, встановлених Законом» [5].

Ще одним прикладом прогресивного підходу є законодавство Естонської Республіки. У цій державі віртуальні активи визнаються альтернативним засобом платежу, що має грошову вартість, але не інтегрований у традиційну банківську систему. Закон Естонії «Про запобігання та протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму» від 26 жовтня 2017 року [6] визначає віртуальну валюту як цифрову цінність, яка може передаватися, зберігатися або продаватися в електронному вигляді, приймається як платіжний інструмент, але не є законним платіжним засобом жодної держави (п. 9 § 3 підрозділу 2 розділу 1).

Хоча окремі країни, зокрема Естонія чи Польща, все ще оперують терміном «віртуальна валюта», фактичний зміст цього поняття у переважній більшості випадків збігається з ознаками віртуальних активів. У цьому сенсі «віртуальна валюта» часто використовується як функціонально еквівалентний синонім до поняття «віртуальний актив», що дозволяє включати такі підходи до ширшого аналізу правового статусу віртуальних активів.

Таким чином, у законодавстві зазначених країн віртуальні активи визнаються як повноцінні економічні цінності, що можуть виступати засобом обміну або інвестицій, і регулюються в межах фінансового та банківського права з урахуванням сучасних цифрових реалій.

Підходи держав-членів ЄС до визначення поняття «віртуальні активи» свідчать про відсутність єдиного усталеного терміна, однак об'єднуються спільним розумінням цифрової природи таких активів, їх економічної цінності та функціонального призначення як засобу обміну або інвестицій. У різних країнах використовуються такі терміни, як «віртуальна валюта», «криптоактив», «віртуальний фінансовий актив», що

вказує на пошук державами ЄС найбільш придатного формулювання для правового закріплення цифрових активів у межах свого цивільного та фінансового права.

Поряд із нормативними актами, важливе значення має й міжнародна судова практика, яка поступово формує підхід до правового статусу віртуальних активів, особливо в контексті податкового та фінансового регулювання. У справі податкового агентства Швеції проти Давіда Хедквіста (С-264/14), Суд ЄС визнав обмін біткоїн на фіатні валюти як таку операцію, що не підлягає ПДВ, а сам Bitcoin – як платіжний засіб, що не є юридичною валютою. Це рішення мало значний вплив на національні податкові режими держав-членів ЄС [7].

Отже, підходи держав-членів ЄС демонструють спільну рису: визнання економічної природи цифрових активів і потреби в їх правовому регулюванні, попри термінологічну різноманітність. Після аналізу правових моделей у межах Європейського Союзу логічним є перехід до розгляду досвіду країн, що не є його членами, але мають вагомий вплив на міжнародну практику – зокрема, Великої Британії, США, Японії та ОАЕ.

У Великій Британії регулювання криптоактивів базується на підходах, що розглядають їх як елемент фінансової екосистеми. Згідно з пунктом R14A(3)(a) Регламенту про запобігання відмиванню грошей, фінансуванню тероризму та передачі грошових коштів (інформація про платників) (The Money Laundering, Terrorist Financing and Transfer of Funds (Information on the Payer) Regulations 2017) термін «cryptoasset» означає криптографічно захищене цифрове представлення вартості або договірних прав, що використовує технологію розподіленого реєстру та може передаватися, зберігатися або торгуватися в електронному вигляді [8]. Управління з фінансового контролю та нагляду (FCA) у своєму документі встановлює класифікаційний підхід, який дозволяє визначити правовий статус окремих видів токенів залежно від їх функцій: 1. Exchange tokens – токени для обміну (наприклад, Bitcoin, Ethereum), які не мають статусу законного платіжного засобу, не визнаються цінними паперами та, як правило, не підпадають під регулювання як фінансові інструменти. Проте Управління з фінансового контролю та нагляду залишає за собою повноваження вживати заходів у межах законодавства про запобігання відмиванню коштів. 2. Security tokens – токени, які мають характеристики цінних паперів (shares, debt instruments тощо) та підпадають під регулювання відповідно до законів про фінансові ринки. 3. Utility tokens – токени, що надають доступ до певних продуктів або послуг, але не мають інвестиційної мети. Вони зазвичай не підпадають під дію законів про фінансові послуги, проте можуть бути об'єктом регулювання у сфері захисту прав споживачів [9, с. 4].

Отже, підхід Великої Британії характеризується гнучкістю, орієнтацією на функціональні характеристики активів та наданням регуляторного статусу відповідно до фактичного використання, що забезпечує баланс між інноваційністю та правовою визначеністю. У 2025 році Велика Британія зробила важливий крок у напрямку нормативного закріплення криптоактивів, оприлюднивши проект Наказу 2025 року про криптоактиви, регульовану діяльність та інші положення, ухвалений відповідно до Закону Великої Британії «Про фінансові послуги та ринки» 2000 року. Документ запроваджує поняття кваліфікованого криптоактива («qualifying cryptoasset») – криптоактив, який є взаємозамінним і трансферабельним (перехідним), але не є електронними грошима, депозитом, центральною банківською цифровою валютою або цінним папером (ст. 88F). Окрему категорію становлять кваліфіковані стейблкоїни («qualifying stablecoin») – токени, забезпечені фіатною валютою або резервними активами та призначені для підтримки стабільної вартості щодо такої валюти (ст. 88G) [10, с. 25]. Таке розмежування формує основу для нового регуляторного режиму, що дозволяє ідентифікувати криптоактиви, які підлягають фінансовому регулюванню, і відмежувати їх від активів, що регулюються окремими правовими актами, як-от електронні гроші або цінні папери. Цей проект свідчить про перехід від

рекомендаційного підходу до формалізованої правової моделі, яка враховує функціональні характеристики активів та підвищує юридичну визначеність у цій сфері.

Розглянемо досвід наступної держави з усталеними традиціями прецедентного права та адаптивного регулювання фінансових технологій – США, яка демонструє найбільш комплексну та впливову модель багаторівневого регулювання цифрових активів. США залишаються одним із ключових фінансових центрів світу, а практика американських регуляторів часто стає орієнтиром для інших держав.

У правовій системі США відсутнє єдине законодавче визначення термінів «віртуальні активи» або «криптоактиви». Натомість регулювання здійснюється в межах багатокомпонентної федеративної моделі, в якій кожне агентство трактує цифрові активи відповідно до власного мандата, предмета нагляду та нормативної бази. Це призводить до ситуації, за якої один і той самий цифровий актив – наприклад, криптовалюта □ може визнаватися різними об'єктами права в різних регуляторних контекстах. Як слушно зазначає Керол Гофорф, у правовому полі США криптоактиви «є одночасно валютою для FinCEN, власністю для IRS, товаром для CFTC та цінним папером для SEC» [11, с. 10], що яскраво ілюструє регуляторну фрагментацію.

Так, Комісія з цінних паперів та бірж (SEC) [12] визначає цифрові активи через критерії інвестиційного контракту, застосовуючи тест Хові, сформульований у рішенні Комісії з цінних паперів та бірж проти Хові Ко (1946). Згідно з цим тестом, актив набуває ознак цінного паперу, якщо він передбачає інвестування грошей у спільне підприємство з обґрунтованим очікуванням отримання прибутку від зусиль інших осіб [13; 14]. Таким чином, Комісія з цінних паперів та бірж дотримується функціонального підходу, коли визначальною є економічна природа активу, а не його форма чи назва.

Комісія з торгівлі товарними ф'ючерсами (CFTC), у свою чергу, використовує поняття «віртуальна валюта» (virtual currency) і класифікує окремі цифрові активи – зокрема Біткоїн – як товари (commodities). У інформаційному бюлетені щодо нагляду за ф'ючерсними ринками віртуальної валюти та підходу до них, Комісія з торгівлі товарними ф'ючерсами вказує на основні ознаки цих активів: цифрову форму існування, використання як засобу обміну, відсутність емітента в особі держави, а також ненадання статусу законного платіжного засобу [15, с. 1]. Хоча формальне визначення відсутнє, така класифікація дозволяє Комісії здійснювати регуляторний вплив у межах своєї компетенції – передусім щодо ф'ючерсної торгівлі та запобігання маніпуляціям на ринку.

Управління з протидії фінансовим злочинам США (FinCEN) у керівництві 2019 року запровадило категорію «конвертована віртуальна валюта» (convertible virtual currency, CVC). У документи наголошується, що «virtual currency» – це засіб обміну, що може функціонувати подібно до валюти, але не має статусу законного платіжного засобу відповідно до 31 CFR §1010.100(m) (*розділ Зводу федеральних нормативних актів США □ М.С.*). Конвертована віртуальна валюта, у свою чергу, це «форма віртуальної валюти, яка має еквівалент у фіатній валюті, або функціонує як її замітник». Управління з протидії фінансовим злочинам США наголошує, що правовий режим визначається не назвою активу (наприклад, «digital asset», «cryptocurrency», «cryptoasset»), а його фактичним використанням, зокрема участю у трансакціях, які прирівнюються до грошових переказів [16, с. 7].

Таким чином, у правовій системі США склалась багатовекторна модель визначення та регулювання віртуальних активів, що базується на функціональних, економічних та інституційних критеріях. При цьому поняття «віртуальний актив» виконує здебільшого узагальнюючу функцію, означаючи широкий спектр цифрових об'єктів, що підпадають під різні режими правового впливу залежно від контексту. Але як зазначає Керол Гофорф «така ситуація створює складнощі як для правозастосування, так і для суб'єктів

ринку, які змушені орієнтуватися в умовах множинного нормативного підпорядкування. Це породжує загрозу правової нестабільності, регуляторного арбітражу та дублювання зобов'язань» [11, с. 11].

Від правової моделі США, яка характеризується фрагментарністю та застосуванням функціонального аналізу цифрових активів у межах компетенції окремих федеральних органів, перейдемо до підходу Японії. Ця держава була однією з перших у світі, хто законодавчо врегулював обіг віртуальних валют, і її модель стала орієнтиром для багатьох країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону. Правова система Японії ґрунтується на функціональному підході, але із чітким фокусом на платіжну природу цифрових активів.

У національній правовій системі Японії цифрові активи регулюються переважно через категорію «віртуальна валюта» (virtual currency), що закріплена в Законі Японії «Про платіжні послуги» (Payment Services Act). Відповідно до статті 2 пункту 5 цього закону, під віртуальною валютою розуміється: «майнова цінність: що існує в електронній формі (на пристроях або носіях), може використовуватися для оплати товарів чи послуг невизначеному колу осіб, купується і продається між невизначеними особами, і передається електронним способом. До віртуальної валюти також належить майнова цінність, яка може бути обмінена на такі активи і передається електронно» [17]. При цьому закон прямо виключає з поняття віртуальної валюти японську валюту, іноземні валюти та активи, номіновані у валюті.

Слід окремо зазначити, що правова модель Японії базується на категорії віртуальна валюта (virtual currency), яка має вужчий зміст порівняно з термінами віртуальний актив (virtual asset) чи криптоактив (crypto-asset), що застосовуються у практиці FATF, ЄС та інших юрисдикцій. Проте, незважаючи на відмінності у термінології, порівняння є виправданим, оскільки охоплює функціональні ознаки цифрових феноменів, які потребують правового регулювання, зокрема, можливість використання як засобу обміну, відсутність статусу законного платіжного засобу та необхідність контролю з боку фінансових регуляторів.

На завершення цього порівняльного аналізу доцільно розглянути досвід Об'єднаних Арабських Еміратів, зокрема емірату Дубай, який розробив систему спеціалізованого регулювання криптоактивів. Цей приклад є показовим для сучасної практики правового оформлення цифрових активів у країнах із розвиненою фінансовою інфраструктурою та амбіціями стати криптохабами.

ОАЕ демонструють одну з найрозвиненіших моделей спеціалізованого регулювання криптоактивів. Основне нормативне визначення терміна «віртуальний актив» (virtual asset) міститься у Законі № 4 Регулювання віртуальних активів в еміраті Дубай від 2022 року, де віртуальний актив визначається як «цифрове представлення вартості, яке може бути продано, передане або використане як інструмент обміну, платежу або для інвестиційних цілей в цифровій формі» [18]. Це визначення охоплює віртуальні токени та будь-яке інше цифрове представлення вартості, що визнається таким регулятором як Орган регулювання віртуальних активів (Virtual Assets Regulatory Authority). Окремо зазначено, що віртуальні активи не є фіатними валютами, цінними паперами чи кредитними інструментами, за винятком випадків, коли вони прямо класифікуються як такі.

Таким чином, підхід Дубайського регулятора ґрунтується на чіткому, але гнучкому визначенні з відкритою класифікаційною рамкою, яка дозволяє регулятору адаптувати закон до нових форм цифрових активів без потреби у постійних змінах нормативної бази. Створення спеціалізованого органу регулювання віртуальних активів стало прикладом інституційної інновації у сфері публічного контролю за цифровими фінансовими інструментами на Близькому Сході.

Вивчення підходів провідних держав світу дозволяє дійти висновку про відсутність єдиного універсального визначення «віртуального активу». Водночас наявна практика свідчить про усталеність певних функціональних критеріїв: економічна цінність, цифрова форма, можливість обігу та відсутність централізованого емітента. Саме з урахуванням цих критеріїв формується і національна доктрина, зокрема в Україні.

Одним із перших нормативних орієнтирів стала позиція Національного банку України (далі – НБУ), викладена в листі від 10.11.2014 року, де Біткоїн (Bitcoin) було класифіковано як «грошовий сурогат» [19]. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. № 679-XIV, грошовий сурогат – це «будь-які документи у вигляді грошових знаків, що відрізняються від грошової одиниці України, випущені в обіг не Національним банком України і виготовлені з метою здійснення платежів в господарському обороті, крім валютних цінностей» [20]. Така характеристика визначала Біткоїн як засіб, що формально нагадує валюту, але не має легального статусу в державі. Проте вже у 2018 році регулятор офіційно визнав цю класифікацію застарілою, що засвідчило зміну парадигми – від неприйняття до поступового правового осмислення нових цифрових феноменів [21].

У подальшому позиція держави еволюціонувала, зокрема, у Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 р. № 361-IX віртуальні активи визначаються як «цифрове вираження вартості, яке може бути об'єктом обігу в цифровій формі» [22]. У статті 179 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) зазначено, що «цифровою річчю є віртуальні активи, цифровий контент та інші блага, щодо яких застосовуються положення частини першої цієї статті» [23]. Це формулювання свідчить про спробу держави надати віртуальним активам цивілістичне визнання як об'єктам речових прав, попри те, що їх нематеріальна природа та децентралізованість не повністю відповідають класичному розумінню «речі». Такий підхід демонструє актуальність застосування правових фікцій для інтеграції інноваційних цифрових об'єктів до чинної правової системи. Як справедливо зазначають Р.А. Майданик, Н.Р. Майданик та Н.Р. Попова, правове включення цифрових об'єктів до цивільного обороту потребує переосмислення традиційного розуміння речі, в тому числі як цифрового аналогу матеріальних благ, що є частиною майна особи [24, с. 31].

Варто також звернути увагу на визначення, запропоноване у проекті Закону України №10225-д про внесення змін до Податкового кодексу України та інших актів щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні. У ньому пропонується оновлене формулювання поняття «віртуальний актив» як «різновид цифрової речі, що створюється, передається та зберігається в електронному вигляді з використанням технології розподіленого реєстру або іншої подібної технології» [25]. Таке визначення поглиблює концепт цифрової речі, водночас акцентуючи увагу на технологічному компоненті – способі зберігання та передачі, що має принципове значення для публічно-правового регулювання.

Паралельно із законодавчими ініціативами у науковій доктрині формується більш глибокий підхід до категоріального аналізу цього явища. Так, А.С. Овчаренко пропонує вважати віртуальні активи не тотожними криптовалютам, а значно ширшою правовою категорією. Вчений визначає їх «як сукупність цифрових одиниць, створених на основі криптографії, що не мають матеріального вираження, але обертаються в цифровому середовищі та мають економічну цінність». Особливу увагу дослідник приділяє не лише технічній формі існування, а й зв'язку між віртуальними активами й правовими відносинами, в межах яких формується їх вартість і оборотоздатність [26, с. 100].

В свою чергу, А.А. Кудь, інтерпретує цифровий актив як «інформаційний ресурс, похідний від права на цінність і такий, що обертається у розподіленому реєстрі у вигляді

унікального ідентифікатора». За його підходом, цифрова форма активу не лише технічна, але й правова – як форма ідентифікації прав вимоги або правомочностей власника [27, с. 34].

Спробу систематизації критеріїв запропонував М. Рехлицький, який вважає, що для віднесення об'єкта до віртуальних активів слід дотримуватися трьох умов: наявність економічної вартості, здатність до цифрового обігу та обмінність – тобто здатність виконувати економічну функцію в межах транзакцій [28].

Певною мірою функціональний підхід демонструє також А.Й. Іванський, який акцентує увагу на віртуальній валюті як формі створення активу на базі згоди та довіри учасників цифрового середовища. Він визначає віртуальні активи як аналоги віртуальних валют, що створюються за допомогою технології розподіленого реєстру, функціонують без емітента, не гарантують юридичних вимог до третіх осіб, але використовуються як засіб обміну в межах спільнот. Як приклад наводиться Bitcoin, платформа якого, на думку автора, забезпечує незалежність від державного регулювання, низькі транзакційні витрати та анонімність [29, с. 647].

Проект Закону про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні від 2017 року № 7183-1, який було відкликано у 2019 році, розглядав криптовалюту як «децентралізовану цифрову цінність, що може використовуватись як засіб платежу». Хоча проект і не був ухвалений, у ньому слушно було закладено понятійну відмінність між криптовалютою та іншими цифровими формами активів [30].

Логойда В.М., аналізуючи термінологію, звертає увагу на міжнародну тенденцію заміни поняття «cryptocurrency» на «cryptoassets», зокрема у риторичі G20. Він підкреслює, що криптовалюта – це лише один із підвидів віртуальних активів, і не може розглядатися як рівнозначне поняття [31, с. 40]. На його думку, «криптовалюта – це віртуальний актив (різновид цифрових приватних грошей) з відкритим вихідним кодом, заснований на технології розподіленого реєстру або подібній технології, який не має центрального адміністратора, захищається засобами криптографії та використовується в однорангових (децентралізованих) віртуальних мережах між їх учасниками та за їх згодою в якості міри вартості та засобів обігу, платежу і збереження вартості» [31, с. 50].

Таким чином, українська доктрина поступово рухається до формування єдиної термінологічної рамки щодо поняття віртуальних активів. Однак на цьому етапі вона представлена переважно фрагментарними підходами, які лише частково охоплюють реальну правову та економічну сутність цих об'єктів. У цьому контексті слушною є позиція Р.А. Майданика, який наголошує, що ринок віртуальних активів сформувався як результат застосування технологій розподіленого зберігання даних, а самі активи становлять новий нематеріальний тип майна [32, с. 11]. Відсутність узгодженої дефініції пояснюється не лише швидкою динамікою цифрової економіки, а й структурною новизною самих активів, які поєднують риси інформаційного об'єкта, економічного ресурсу та правового феномену. Це зумовлює необхідність подальшого теоретичного осмислення та комплексної уніфікації поняття віртуальних активів у межах публічно-правової та приватноправової систем.

Попри активну наукову дискусію та окремі кроки з боку законодавця, в Україні поки що відсутнє усталене нормативне визначення поняття «віртуальний актив». Проаналізувавши як зарубіжний, так і національний досвід, вважаємо за доцільне запропонувати власне, авторське бачення цієї правової категорії, що враховує цифрову природу, економічну функцію та потенційні ризики для публічного інтересу: віртуальні активи – це цифрові об'єкти, які мають економічну цінність, функціонують у цифровому середовищі, можуть бути об'єктом правовідносин та потребують спеціального правового режиму через їх комплексну природу, високу оборотоздатність, відсутність єдиного емітента та потенційну загрозу публічним інтересам.

Висновки

Проведений аналіз підтверджує наявність різнопланових і несистемних підходів до дефініції віртуальних активів на міжнародному рівні. Регуляторні практики різних країн варіюються від жорстких нормативних моделей до більш гнучких функціональних класифікацій. Водночас у цих підходах простежується спільне розуміння ключових ознак віртуального активу: цифрова форма існування, економічна цінність та потреба у правовому регулюванні.

Українська правова система наразі перебуває на етапі становлення власної термінологічної бази. Хоча законодавчі ініціативи та наукова доктрина демонструють поступ до уніфікації підходів, загальноприйняте визначення на рівні чинного законодавства відсутнє. У цьому контексті запропоноване в статті авторське визначення терміна «віртуальний актив» розглядається як спроба сформулювати правову дефініцію, що враховує функціональні, економічні та публічно-правові аспекти цієї категорії.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у систематизації правового режиму окремих видів віртуальних активів, розробці моделей їх податкового, фінансового та адміністративного регулювання з урахуванням міжнародних стандартів, а також у формуванні уніфікованої термінологічної бази для українського законодавства.

Список використаних джерел

1. Financial Action Task Force. Guidance for a Risk-Based Approach to Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers, FATF, Paris. 2021. 57 p.
2. Directive (EU) 2018/843 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 amending Directive (EU) 2015/849 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, and amending Directives 2009/138/EC and 2013/36/EU. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2018/843/oj>
3. Gesetz über das Kreditwesen (Kreditwesengesetz – KWG). 1985. URL: <https://www.buzer.de/gesetz/962/b2760.htm>
4. Virtual Financial Assets Act, Chapter 590 of the Laws of Malta. URL: <https://legislation.mt/eli/cap/590/eng/pdf>
5. Act of Counteracting Money Laundering and Terrorism Financing. Government of the Republic of Poland. 2018. URL: https://mf-arch2.mf.gov.pl/documents/764034/1010418/ustawa+tekst_EN+_15062018-f+_16072018.pdf
6. Estonian Law on Prevention and Counteraction to Legalization (Laundering) of the Proceeds of Crime and Terrorist Financing. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/524032022001/consolide/current>
7. Court of Justice of the European Union. Judgment of the Court (Fifth Chamber) of 22 October 2015 in Case C-264/14, Skatteverket v David Hedqvist. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62014CJ0264>
8. The Money Laundering, Terrorist Financing and Transfer of Funds (Information on the Payer) Regulations 2017: UK Statutory Instrument 2017 No. 692. Regulation 14A. URL: <https://www.legislation.gov.uk/uksi/2017/692/regulation/14A>
9. Financial Conduct Authority (FCA). Guidance on Cryptoassets. Feedback and Final Guidance to CP 19/3. Policy Statement PS19/22. 2019. 54 p. URL: <https://www.fca.org.uk/publication/policy/ps19-22.pdf>
10. The Financial Services and Markets Act 2000 (Regulated Activities and Miscellaneous Provisions) (Cryptoassets) Order 2025. 27 p. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/680f6387faff81833fcae94b/0302425_draft_RAO_SI.pdf

11. Goforth, Carol. U.S. Law: Crypto is Money, Property, a Commodity, and a Security, all at the Same Time. *Journal of Financial Transformation*. Forthcoming. 2018. 11 p.
12. U.S. Securities and Exchange Commission (SEC). URL: <https://www.sec.gov/>
13. United States Supreme Court. SEC v. W.J. Howey Co., 328 U.S. 293 (1946). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/328/293/>
14. U.S. Securities and Exchange Commission. Framework for «Investment Contract» Analysis of Digital Assets. URL: https://www.sec.gov/about/divisions-offices/division-corporation-finance/framework-investment-contract-analysis-digital-assets#_edn5
15. U.S. Commodity Futures Trading Commission (CFTC). CFTC Backgrounder on Oversight of and Approach to Virtual Currency Futures Markets. 2018. 4 p. URL: https://www.cftc.gov/sites/default/files/idc/groups/public/@newsroom/documents/file/backgrounder_virtualcurrency01.pdf
16. Financial Crimes Enforcement Network (FinCEN). Application of FinCEN's Regulations to Certain Business Models Involving Convertible Virtual Currencies: Guidance. 2019. 30 p. URL: <https://www.fincen.gov/sites/default/files/2019-05/FinCEN%20Guidance%20CVC%20FINAL%20508.pdf>
17. Payment Services Act. Act No. 59 of 2009, Japan. URL: <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3078/en>
18. Law No. (4) of 2022 Regulating Virtual Assets in the Emirate of Dubai. URL: <https://surl.li/uvgkfw>
19. Роз'яснення щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти/криптовалюти» Bitcoin: Роз'яснення Національного банку України від 10.11.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0435500-14#Text> (дата звернення: 04.08.2024).
20. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 29. Ст. 238.
21. Лист Національного банку України № 40-0006/16290 від 23.03.2018 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/374117__374182.
22. Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України 06.12.2019 р. № 361-IX. *Голос України*. 2019. № 251.
23. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
24. Maydanyk R., Maydanyk N., Popova N. Reconsidering the Concept of a Thing in Terms of the Digital Environment: Law Towards an Understanding of a Digital Thing. *Open Journal for Legal Studies*. 2022. Vol. 5. № 2. P. 31-56. DOI: <https://doi.org/10.32591/coas.ojls.0502.01031m>
25. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні №10225-д від 24.04.2025. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/56271>
26. Овчаренко А.С. Віртуальні активи як об'єкти фінансового моніторингу. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2020. № 3. С. 98-103.
27. Кудь А.А. Обґрунтування поняття «цифровий актив»: економіко-правовий аспект. *International journal of education and science*. 2019. Vol. 2, No. 3. С. 29-41.
28. Рехлицький М. Віртуальні активи: що це таке і навіщо нам їх законодавче регулювання? *Юридична газета онлайн*. №10 (716) 2020 р. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/virtualni-aktivi-shcho-ce-take-i-navishcho-nam-yih-zakonodavche-regulyuvannya.html>

29. Іванський А.Й. Фінансове право: підручник. 2-видання, перероб. та доп. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2022. 721 с.
30. Проект Закону про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні № 7183-1 від 10.10.2017 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710
31. Логойда В.М. Криптовалюти як об'єкт цивільних прав: порівняльно-правовий аналіз: дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2022. 282 с.
32. Maydanyk R.A. General Provisions of Digital Property Law: Categorizing Digital Assets. *9th International e-Conference on Studies in Humanities and Social Sciences*. 2023. P. 11-25.